

האם מותר לחולה A.L.S להשתמש בשבת במכשירי עזר השמליים

ניוון שרירים (A.L.S) היא מחלה ניוונית קשה וחשוכת מרפא הפוגעת בעיקר במבוגרים מעל גיל 70, שסיבותיה אינן ידועות באופן ברור, למרות שבחלק קטן מהחולים ניתן להצביע על השפעה גנטית. המחלה פוגעת בתאי העצב המוטוריים, האחראים על תנועת השרירים. עם התקדמות המחלה היא פוגעת ומשתקת את כל השרירים בגוף.

תאי העצב המוטוריים הם התאים שבאמצעותם מפקח המוח על הפעלתם של מרבית השרירים הרצוניים בגוף. ההרס של תאים אלו (בהדרגה) על ידי המחלה גורם לשיתוק השרירים וחוסר יכולת להפעילם. לעומתם, תאי העצב התחושתיים נותרים ללא פגע.

השפעת המחלה מורגשת לראשונה בתסמינים קלים ההולכים ומחמירים, החל מחולשה בשרירי הגפיים (מאופיינים על ידי נפילות, שמיטת חפצים מהידיים ועוד), עוויתות בשרירים, דרך ירידה במסת השרירים בגפיים, ועד קושי בדיבור, וקשיי נשימה ובליעה.

בשלב המתקדם של המחלה נפגעות באופן קשה היכולות לדבר, לבלוע, ללעוס, ואף לנשום, אך אין פגיעה בחושי הראיה, השמיעה, המישוש, הטעם והריח. אצל רוב החולים אין כל פגיעה קוגניטיבית.

מאפיינים אלו הופכים את חייו של חולה ניוון שרירים במצב מתקדם לסבל בתואר – חושי חדים אך הוא כלוא בגוף חסר יכולת לפעול או לתקשר עם סביבתו.

בכדי להקל על סבלו, פותחו מכשירים מיוחדים לחולי ניוון שרירים שמאפשרים רמה מסוימת של תקשורת עמם. מכשירים אלה מבוססים על מצלמות רגישות זעירות שקולטות את תנועות העיניים והעפעפיים של החולה, וממירות אותן למסרים שנכתבים על צג מחשב. החולה לומד את ה"שפה" ועושה בה שימוש בכדי לתקשר עם סביבתו.

מחשבים חדישים יותר פועלים על עיקרון של זיהוי האישון באמצעות קרן אינפרה אדומה ותרגום של תזוזות האישון להנעת הסמן, בדומה לפעולת העכבר במחשבים הרגילים.

(פתרונות אלו מתאימים מבחינה טכנית גם עבור פגועי עמוד שדרה, שיתוק מוחין, טרשת נפוצה, וכל מגבלה אשר מונעת הפעלת עכבר באופן סטנדרטי).

מכשירים אלו אינם מסייעים כלל בריפוי המחלה, אלא רק מקלים על סבלו של החולה ומאפשרים לו לתקשר עם סביבתו. האם מותר לחולה להמשיך ולהשתמש במכשירים אלו בשבת?

נציין, כי בפשטות היחס ההלכתי הבסיסי לחולה ניוון שרירים הוא כאל חולה שיש בו סכנה בכל הנוגע למחלתו.¹ לכן, כל טיפול שנועד למנוע או לעכב את התקדמות המחלה מותר לביצוע בכל עת כולל בשבת, ובפרט שלכל היותר הדבר כרוך באיסורים מדרבנן. מותר לחולה ניוון שרירים לבצע תרגילים ופעילות גופנית ייעודיים, כולל הידרותרפיה (במידה שהוא זקוק לזה באופן יומיומי), להשתמש באמצעים לתמיכה נשימתית, וכן הלאה. אך לכאורה, אין זה נוגע למכשירים שתיארנו – הם אינם מסייעים לטיפול במחלה.

ראשית יש לברר כיצד להתייחס למלאכה שנעשית שלא כדרכה אלא על ידי תנועות העיניים. במאמרנו לפרשת בשלח תשע"ט, עסקנו במכשור חדשני המבוסס על הפעלה באמצעות מחשבה. הבאנו שם מקורות מרתקים לשאלה האם מלכה שנעשית במחשבה עשויה להיחשב מלאכה לגבי שבת. אחת הדוגמאות שם היתה ביטול המן על ידי בני ישראל במדבר, שעל פי המכילתא נעשתה באמצעות מחשבה בלבד. למרות זאת, נצטוו בני ישראל להכין את המן מערב שבת. במושב זקנים (במדבר ח, יא) ביאר:

"למה היה אסור בשבת לחשוב עליו שיש בו טעם תבשיל? ויש לומר, דכיון דלא היה מתהפך אלא על פי דיבורו לתבשיל, חשוב תיקון..."

מכך משמע, שבאמצעות מחשבה אין כאן מלאכה, אך על ידי דיבור – יש בזה משום מלאכה.

בכלי חמדה מאריך לברר את משמעות דברי המכילתא והחילוקים שייתכנו בין הכנת המן לבין הנידון הכללי בפעולות שנעשות באמצעות מחשבה (עיין במאמרנו שם), ולענייננו חשוב לציין את הערתו שם, שלכאורה כל פעולה שנעשית על ידי המחשבה תהיה נידונית כמלאכה "כלאחר יד".

כל פעולה שנעשית שלא כדרכה, אינה נחשבת למלאכה, ואסורה רק מדרבנן. כפי שמסכם זאת השולחן ערוך הרב (בתחילת סימן ש"א):

"כל המלאכות כולן אינן אסורין בשבת מן התורה אלא לעשותן בשבת כדרכן שעושה אותן בחול, אבל אם עושה אותן בשינוי מדרך החול, שאין דרך בחול לעולם לעשותן

¹ אם כי רבינו בעל המנחת אשר נוטה לומר שמאחר שאין כאן סכנה מיידית דינו כחולה שאין בו סכנה. ונראה שכוונתו רק בנוגע לטיפול כעין זה שאינו קשור לרפואתו (הכוללת גם את עיכוב התפתחות המחלה), אבל החלק הטיפולי דינו כדין טיפול בחולה שיש בו סכנה. וצ"ע.

כן, מלאכה זו פטור מן התורה, אבל אסור לעשות כן מדברי סופרים שמא יבא לעשותה כדרכה בחול. כיצד? כגון שהוציא חפץ לאחר ידו או ברגליו או בפיו או בין אצילי ידיו או במנעלו וכל כיוצא בזה, שאינן דרך להוציא כן בחול, הרי זה פטור אבל אסור. ואוכלין שהוציאן בפיו, חייב, שזה גם כן דרך הוצאתן בחול".

לכאורה הנחה זו פשוטה בין לגבי מה שנעשה על ידי מחשבה, ובין לגבי דבר שנעשה באמצעות דיבור או הזזת עפעפיים, כל עוד הדרך הרגילה לבצע פעולות אלו אינן בדרכים האמורות.

זאת, למרות שהכלי חמדה שם מבאר שבהכנת המן יתכן שהמחשבה תיחשב למלאכה ולא יהיה לה דין "כלאחר יד", ומשום שבמן "זהו בישולו", כלומר – ביחס למן מחשבה היא הדרך לבצע את פעולת הבישול.

ואכן, כלל זה של "שינויי" חורג משאר הכללים של מלאכת מחשבת (כמו מלאכה שאינה צריכה לגופה) בכך שהוא תלוי במציאות הנתונה שעשויה להשתנות, ובכל אדם לפי מצבו. למשל, בנושא הכתיבה: פוסק הרמב"ם (הלכות שבת פרק יא, יד):

"הכותב בשמאלו או לאחר ידו ברגלו בפיו ובמרפקו פטור, איטר שכתב בימינו שהיא לו כשמאל כל אדם פטור, ואם כתב בשמאלו חייב, והשולט בשתי ידיו בשוה וכתב בין בימינו בין בשמאלו חייב".

מבואר מדבריו שהשאלה אם יש כאן "שינויי" או לא נקבעת על פי המציאות ולא על פי עיקרון הלכתי שמתווה מהי הדרך לעשיית המלאכה. מי שדרכו לכתוב בימין, שינוי אצלו יהיה כתיבה בשמאל; איטר יד ימינו, שינוי ייחשב לו כתיבה בימין, ומי ששולט בשתי ידיו חייב על כתיבה בשתי ידיו (מקור דברי הרמב"ם בסוגיא בשבת דף ק"ג).

ומשום כך, הסכמת הפוסקים היא שכתיבה במחשב או בטלפון חכם, עד כמה שהיא נחשבת לכתיבה מצד עצמה (וראו להלן), מחייבת למרות שהיא נעשית בשתי הידיים, וכן מי שהתרגל לכתוב בשמאלו במחשב, חייב על כתיבה זו כרגיל.

למרות הנחות אלו, שמעלות את האפשרות להבחין בין מכשיר למכשיר, ולטעון כי במכשירים אלו המיועדים לחולי ניוון שרירים יש בדבר משום מלאכה משום שזוהי דרך הפעלתם, מכל מקום נראה כי יש חילוק גדול בין המקרים, שהמן הוא דבר מיוחד ושונה מכלל המאכלים במהותו ושורשו, ואין לדון את דרך בישולו באותה הדרך שדנים בישול מאכלים אחרים, ומאידך לגבי מי שדרכו לכתוב בשמאל, אין זה נחשב "כלאחר יד" ומשום שיש גם דרך כזאת בכללות דרכי הכתיבה, אבל מכשירים אלו הם חלק מהמגוון האינסופי של מכשירים חשמליים ומחשבים שבימינו, אלא שעושים שימוש בטכניקה ייחודית לבצע את הכתיבה והעברת

המסרים, אבל הדרך הכללית להפעלת חשמל ולכתיבה היא שונה באופן מהותי, ואין סיבה להתייחס באופן פרטני למכשירים אלה, ולכן סביר להניח שהפעלתם באמצעות הזזת העיניים תיחשב כפעולה בשינוי "כלאחר יד", ולא למלאכה גמורה.

על בסיס הנחה זו, יש לדון להקל לחולי ניוון שרירים להשתמש במכשיר זה בשבת.

במידה שמדובר באיסור מדרבנן – פשוט שיש להקל אף לחולה שאין בו סכנה לעבור איסור דרבנן בשינוי. אך הנחת היסוד ההלכתית של פוסקי דורנו היא שכל סגירת מעגל חשמלי – עוד לפני שדנים על הכתיבה – נידונית כמלאכה מדאורייתא.

לגבי מלאכה דאורייתא, מצינו בשו"ע (בסימן שכח, יז):

"חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה... אומרים לגוי לעשות לו רפואה, אבל אין מחללין עליו את השבת באיסור דאורייתא, אפילו יש בו סכנת אבר; ולחלל עליו ישראל באיסור דרבנן בידיים, יש מתירים אפילו אין בו סכנת אבר; ויש אומרים שאם יש בו סכנת אבר עושין ואם אין בו סכנת אבר אין עושין; ויש אומרים שאם אין בו סכנת אבר עושין בשינוי, ואם יש בו סכנת אבר עושין בלא שינוי; ויש אומרים אפ"י יש בו סכנת אבר אין עושין לו דבר שהוא נסמך למלאכה דאורייתא, ודברים שאין בהם סמך למלאכה עושין אפילו אין בו סכנת אבר; ודברי הסברא השלישית נראין".

כלומר, השו"ע מביא מחלוקת האם מותר לעשות מלאכה דאורייתא בשינוי לצורך חולה שאין בו סכנה, ודעתו של השו"ע עצמו היא להחמיר בדבר. אך למרות זאת יש בפוסקים שנקטו כשיטה זו, לדוגמא עיין שולחן ערוך הרב (שם אות י"ט) שכותב:

"אבל אם אין בו סכנת אבר אלא שנפל למשכב או שמצטער כל כך עד שחלה ממנו כל גופו אין עושין לו דבר האסור מדברי סופרים ע"י ישראל, אלא בשינוי מדרך החול, וע"י שינוי מותר לעשות אפילו מלאכה גמורה כגון הגונח [שמוטר לינק] בפיו כמו שיתבאר שכיון שמשנה בעשייתה אינה אסורה אלא מדברי סופרים".

כך כותבים גם פוסקים נוספים. להלכה, יש בפוסקים האחרונים שכתבו לסמוך על שיטה זו כשאין אפשרות אחרת (כגון על ידי נכרי). כך למשל בשמירת שבת כהלכתה (פרק לג הערה יח).

רבינו הגר"א וייס מבאר, שהיתר זה לא נאמר רק בנוגע לטיפול שנועד לרפא את החולה, אלא גם בנוגע להקלת סבלו, ובדומה לחולה שיש בו סכנה שלדעת המגיד משנה מותר לעשות לו כל צרכיו ולא רק צרכים שנועדו לרפאותו. זאת הוא מוכיח מדברי הגרש"ז אויערבאך במנחת שלמה (ח"א סימן ט"ו) שכתב לגבי כבדי שמיעה שמותר להם להשתמש במכשיר שמיעה בשבת,

ובתוך הדברים כתב שדינם כחולה שאין בו סכנה ולכן יש להקל להם, אף שמכשירי שמיעה אינם מרפאים את המחלה אלא רק מקילים על הסבל.

למעשה, הורה רבינו שליט"א להקל בשימוש במכשירים אלה, מטעמים אלה שכתבנו, ולכך הוא מוסיף שאחרי שבכל מקרה מדובר במלאכה כלאחר יד שאינה אסורה מן התורה, יש לצרף להקל גם את שיטת הבית יצחק (יו"ד סימן לא בהשמטות) ומהרש"ם (חלק ב סימן רמז) שכתבו שהאיסור בסגירת מעגל חשמלי בשבת אסור רק מדרבנן מדין מוליד ואין בזה איסור מן התורה, ולפי דבריהם יהיה זה בגדר של שבות דשבות במקום צורך גדול שמותר (כמבואר בשו"ע בסימן ש"ז סעיף ה'), ואין לך צורך גדול מזה.

עם זאת, פשוט שאין בכך היתר אלא לצורך התקשורת היומיומית הבסיסית עם קרוביו והמטפלים בו, ואין להתיר שימוש נרחב במכשירים אלו לצרכים אחרים, כמו לשם הפעלת מחשב, כתיבה וגלישה באינטרנט.